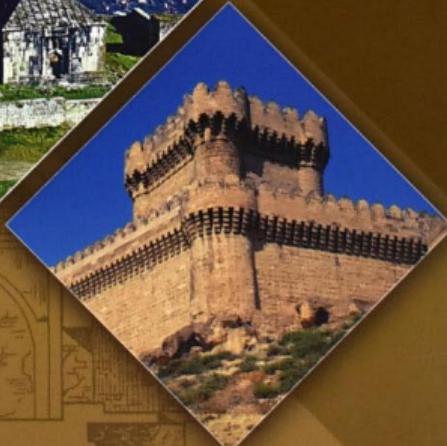
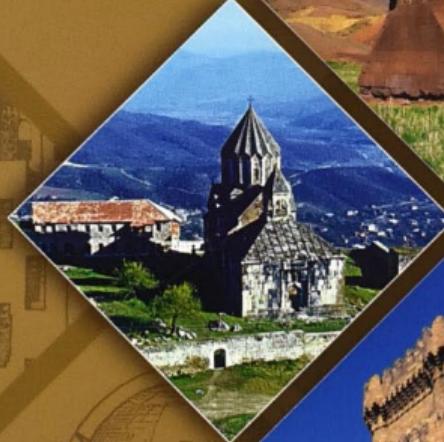
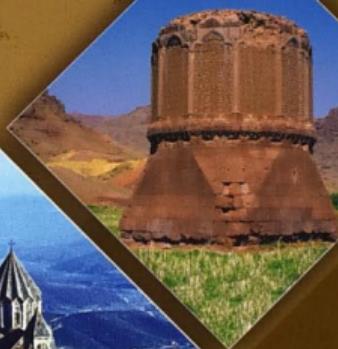

AZƏRBAYCAN MEMARLIQ TARİXİ
ИСТОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

ORTA ƏSRLƏR MEMARLIĞI (VIII-XIV ƏSRLƏR)

АРХИТЕКТУРА СРЕДНИХ ВЕКОВ (VIII-XIV ВВ.)

0 1 2 3 4m

0 1 2 3 4m

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MEMARLAR İTTİFAQI
СОЮЗ АРХИТЕКТОРОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Layihənin rəhbəri: Elbay Qasımzadə

Elmi redaktor: Məmmədova Gülcəhrə Hüseyn qızı
Azərbaycanın Əməkdar memar, ŞOBMA-nın həqiqi üzvü və Beynəlxalq Mühəndislik Akademiyasının (BMA) akademiki,
memarlıq doktoru, professor

Müəlliflər: Məmmədova Gülcəhrə Hüseyn qızı
Azərbaycanın Əməkdar memar, ŞOBMA-nın həqiqi üzvü və Beynəlxalq Mühəndislik Akademiyasının (BMA) akademiki,
memarlıq doktoru, professor

Məmmədova Zahidə Gülməmməd qızı
Azərbaycanın Əməkdar memar, memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Tərcümə: AVRASIYA Tərcümə Mərkəzi

G.H.Məmmədova, Z.G.Məmmədova. Azərbaycan memarlıq tarixi. Orta əsrlər memarlığı (VIII-XIV əsrlər), II cild.
Bakı, "Şəhər-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013, 316 səh.

© Azərbaycan Respublikası Memarlar İttifaqı, 2013
© "Şəhər-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013

Rukovoditel' proyekta: Əlbay Kasim-zade

Nauchnyj redaktor: Mamedova Gulyamzara Gusejin qızı
Заслуженный архитектор Азербайджана, действительный член МААСВ,
академик Междисциплинарной Инженерной Академии, доктор архитектуры, профессор

Avtory: Mamedova Gulyamzara Gusejin qızı
Заслуженный архитектор Азербайджана, действительный член МААСВ,
академик Междисциплинарной Инженерной Академии, доктор архитектуры, профессор

Перевод: Mamedova Zahidə Gülməmməd qızı
Заслуженный архитектор Азербайджана. Доктор философии по архитектуре, доцент

Переводческий Центр AVRASIYA

Г.Г.Мамедова, З.Г.Мамедова. История архитектуры Азербайджана. Архитектура средних веков (VIII-XIV вв.), II том.
Баку, Издательский Дом "Шəhər-Qərb", 2013, 316 стр.

© Союз Архитекторов Азербайджанской Республики, 2013
© Издательский Дом "Шəhər-Qərb", 2013

ISBN 978-9952-32-020-6
978-9952-404-96-8

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

AzF-280304

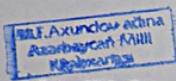
Gülcəhrə Məmmədova, Zahidə Məmmədova

ORTA ƏSRLƏR MEMARLIĞI (VIII-XIV ƏSRLƏR)

Гульчохра Мамедова, Захида Мамедова

АРХИТЕКТУРА СРЕДНИХ ВЕКОВ (VIII-XIV ВВ.)

Bakı – 2013 – Bakı

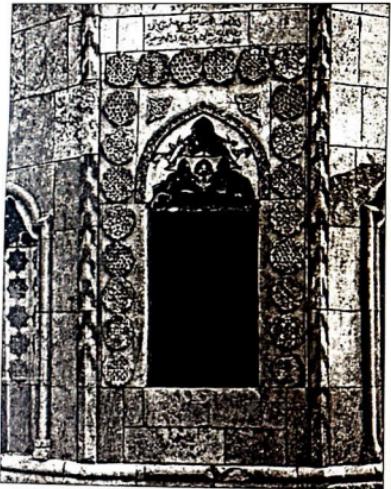
İKİNCİ CİLD / ВТОРОЙ ТОМ

Şəhər 106. Xəzən
Dərbənli türbəsi,
1314-cü il.
Giriş portalının
ornamətləri.

Рисунок 106.
Макеты Хачи
Лордства, 1314 г.
Оригинальный макет.

масштабу и богатству орнамента проем в северной части является главным или входным. Промежуточные в восточной и западной частях с прямогольным обрамлением, а в остальных расположены многоугольные ниши удлиненных пропорций. Промежуточные ниши завершаются ставленковыми композициями. Стрельчатость ниши выражается отбрасывающим их полувалом. Обрамлением входного проема служат двадцать две крупные, превосходящие орнаментированные розетки.

В убранстве мавзолея широко применен палевый цвет камня, служащий фоном, и оттеняющий его темно-красный и глухо-зеленый камни, которые придают ей красочность и контрастность (1). Внутреннее пространство мавзолея состоит из двух камер. Крестообразная нижняя камера, очевидно, предназначена для захоронения. Не столь глубокие руава креста покрыты полуцилиндрическими арками; плоский каменный потолок центральной части поддерживается системой своеобразных папусов. Архитектура гробницы выполнена в строгом стиле. Убранством служит лишь крупная розетка, напротив входа, служившего источником скучного естественного освещения (1).

Убранство интерьера верхней камеры более богатый. Верхняя камера также в плане крестообразная. Перекрытие центрального квадрата — сложный многогрустный стаклакитовый свод сложного построения. С северной и южной части к ней присоединяются не менее сложные стаклакитовые ополнения концами рукавов креста. В верхней части северного крыла расположен входной проем, в южном крыле — богато декорированный межраб. Художественный облик интерьера, определяется контрастом приемов брандсма, объединенных фактурой математика и цветовой гаммой.

Сюжетные линии арок и монохромных занавелей, украшающих стены архивольт темно-красного цвета, затеняются посредством крупномасштабных «сельджуковских лепей». На этом фоне сталактитовая композиция сводчатой арки и боковых конх эффективно выделяются. По формам и виду элементы сталактитового свода напоминают

olan zolağdan ibarətdir. Mehrabin tünd morugu ranglı şüşəyənzər səthi yəqin ki, cilanma naticasında alda edilmişdir. Əgar fasadın memarlığında üsul və vəsiyətlərin vəhdəti bina qədərNEYDİR, türbənin interyeri üçün memarlıq həllinin tamlıq xarakterikdir.

Girişini üstündeki arab aşzasında türbanın Hacı Musa oğlu Kültüha mensub olduğu, 1314-cü ilden inşa edildiği ve ustad Şahbâzînâmî olduğu bildirilen Hâzi «naşî» xatti ile yazılmışdır, çok sadırdır. Hâzi üzünden ve zâidînî da bel heç ne ilâ seçmîr. Yerina yezîrîne tâfirîne türbâdakî tasvirlerin ifâ tarzının xarakterine benzeyir. Türbânın memârik formalarına ve bozak elementlerinden alban meimarlığının tasiri duyuylar (39).

Füzuli rayonunun Babı kəndindəki Şeyx Babalı türbəsi vahid əslüba malik xatirə türbələri qrupuna aiddir. Azərbaycanın XIII-XV əsrlər türbələrinin tosnifatını vermiş prof. Ə.V.Səlamlızda Şeyx Babalı türbəsinin vurğulanmış gümbəzlər olmayan sakkiçizü türbələr kimini xarakteriza etmişdir. Bu şəkildə adlanınlıma şartdır ki tosnifat qrupuna aiddir türbələrin bütünlük xüsusiyyətlərinə eftir. (1)

Bu gruba aid türboların xüsusiyyətləri aşağıdakılardır: səkkizüzlü plan, üst-üstə yerleşmiş 2 yerləşgə, ifadəli kürsülüük-postamentin və üst kameraya girişin olmasına, adətən birqatlı günbəz örtmə, yeraltı sərdabənin yüksəkləşmiş (1).

Bu qrup üçün tipik olan türbə vaxtı böyük dini kompleksin tərkib hissəsi olmuşdur. Anasəmblın ağ daşından işlənilmiş təbəsi və bishmiş kvadrat karpicdan tikilmiş minaralar qalıqları günümüza qədər qorunmuşdur. Minaradaların yandırıcı yerləşmələri ortən tağbandın görünən qorunmuş qalıqların tikilinin vaxtı böyük dini kompleksin haqqında fikir yürütməyi imkan verir (102). 2011-ci ildə arazidə aparılmış qazıntırlar hasilətən burada böyük dini kompleksin - xanqahın olmasının fikrin irləri sürüş. Qazıntırlar zamanı aşkarlanmış türbə və türbadəki dəfn yerləri, eyni zamanda dəfn ritualları burada sübhə xanqahının olusunu etməyim imkan yaradır (şək.107).

1856-çı ildə F.Rıkovski tərəfindən yerinə yetirilmiş akvarel rəsmində çatmataqla bir-birləşmiş iki dayaq və minara tasvir edilmişdir. Minarənin rəsmidə görünüşü onun ilkin formalarını barına etməyə imkan vermir, yalnız

стalактиты в притворах албанских христианских храмов в Нагорном Гарабахе (1, 39).

Следует отметить тонкий и изящный мебрах. Удлиненная ниша мебрата завершается многолепестковой раковинообразной конхой. Декор поверхности зеркала, как и на нишах фасада, имитирует двухцветную узорчатую каменную кладку. Полосы, опоясывающие мебр, повторяют мотив входных порталов — ряд более мелких орнаментированных розеток. Наружное обрамление портала состоит из лент, имеющей рельеф геометрического орнамента. Гладкая, темно-вишневого цвета поверхность, доступного, видимо, в результате полировки. Если в архитектуре фасадов несколько необычно сочетание приемов и средств, то для интерьера усыпальницы характерна целостность архитектурного решения.

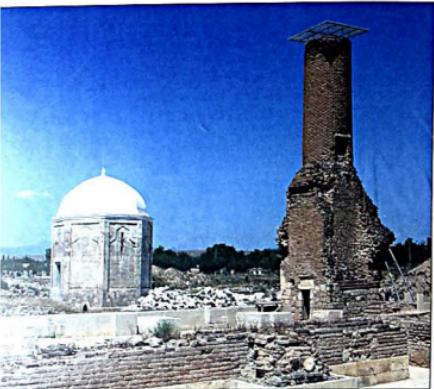
Из надписи над входом видно, что усыпальница принадлежит Гаджи Муса огулу Кутлу, построена она в 1314 году зодчим Шахбазаром. Надпись выполнено «несколько» и очень проста. Даже камень, на котором сделана надпись, ничем не примечателен. Стиль выполнения соответствует стилю изображений в усыпальнице.

В формах и элементах узоров усыпальницы чувствуется влияние албанской архитектуры (39).

Мавзолей Шеиха Бабали в селении Бабы Физуллинского района относится к морнармийским сооружениям, имеющим одинаковый стиль. А.Саламзаде, в классификации усыпальниц XII—XV вв. Азербайджана, усыпальницу Шеиха Бабали охарактеризовал как восхимленную усыпальницу, без выраженной башенности. Это условное название, и оно не отражает всей сути усыпальницы, относящейся к этой группе (I).

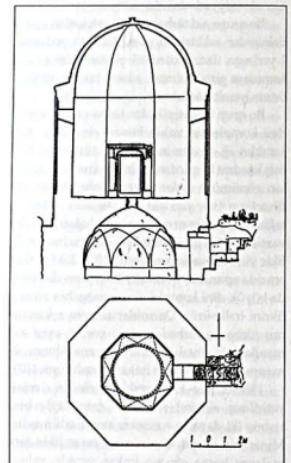
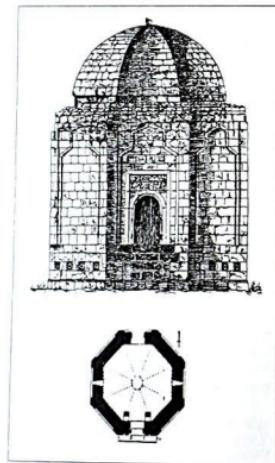
Свойства усыпальниц этой группы нижеследующие: восьмигранный план, 2 помещения друг над другом, отсутствие цоколя-постамента, наличие входа в верхнюю камеру, одинарность покрытия, компактность подземного склепа (1).

Усыпальница в селе Бабы в свое время была частью огромного культового комплекса, относящегося к характерным усыпальницам такого типа. Усыпальница из

Barabaşlar
Turbe. 12. yüzyıl
Bakırkızı, Fatsa
İzmir, Türkiye.

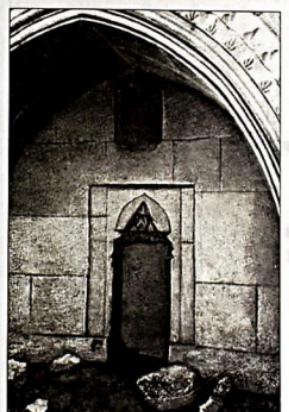
*Barabaşlar
Turbe. 12. yüzyıl
Bakırkızı, Fatsa
İzmir, Türkiye.*

Barabaşlar turbeinin ve Naxçıvanın minarolarıyla oxşar çizgiler hiss edilmektedir (103).

Türbanın sakkizlülərə görə kütlosu sakkiz müstəviylə qapılmış sferik günbəzə örtülmüşdür. Günbəzin tapası vertikal şıfurlu daşla tamamlanmışdır. Das bloklar böyük ustalıqla bir-birina bağlanmıştır. Divar müstəvili kürsülükdəki yaxşı İslamış reliefsi rozetkalı rıtm, darin olmayan pilləli işləşmələr və hörgü tikişləriyle carandırılmışdır. Giriş apırmınanında kufi yazılıyla İslamışın daş kitabə vardır.

Daxili həcm üst kamerası və sardabaya bölmüştür. Planda sakkizgusalı olan sardaba müstəqil girişə malikdir. Ucu sıvırılmış günbəzə tamamlanmışdır. Planda sakkizgusalı olan geniş üst kamerası qapalı təqibində bənzər sferik günbəzə örtülmüşdür. Çanub divarında bütün yerləşən yaxşı İslamışlarda böyük açımlar vardır. Üst kamerasının yeganə dekorativ elementi çanub girişinin öndə yerləşən kiçik portik şəkilli döhləzidir. Fasad tağlarının dəbənləri rombşəkilli kapitelləri olan sakkizgusalı sütunlara dirənir. Türbinin dayarı onun bitkin simyaya malik olmasa və inşaat sonutun yüksək səviyyəsindən malumat verən daş İslamalorının kamiliyyilə ilə təyin edilir (1).

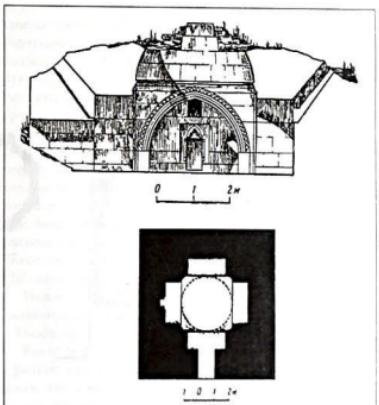
белого камня и остатки минарета из обожженного кирпича в ансамбле сохранились и по сей день. Стены минарета и остатки 5 боковых арочных сводов дают возможность предположить, что строение в свое время было огромным религиозным комплексом (102). Раскопки, проведенные в 2011-м году, дают основания утверждать о наличии здесь отдельного культового комплекса – ханеги. Места захоронений в усыпальнице, а также ритуалы захоронения дают основание предполагать, что это было сирийский ханеги (рис. 107).

На акварельной зарисовке Ф.Рыковского 1856 года изображены две соединенные стрельчатыми арками опоры и минарет. Состояние минарета на рисунке не дает возможности восстановить его первоначальный облик, только можно отметить черты сходства с минаретами в селении Грабаглар и минаретами Нахчывана чувствуются (103).

Массивная восьмигранная усыпальница покрыта специфическим куполом, образованном восемьюоконными плоскостями. Вершина купола завершена вертикальным фигурын камнем. Каменные блоки очень

*Saklı 108. Turbe,
XII. əsr. Kəkə
sardabının planı.
Mehmetiv gərimi.
Şəhər kəndi, Zəngülə
raionu, Qarabaşlar.*

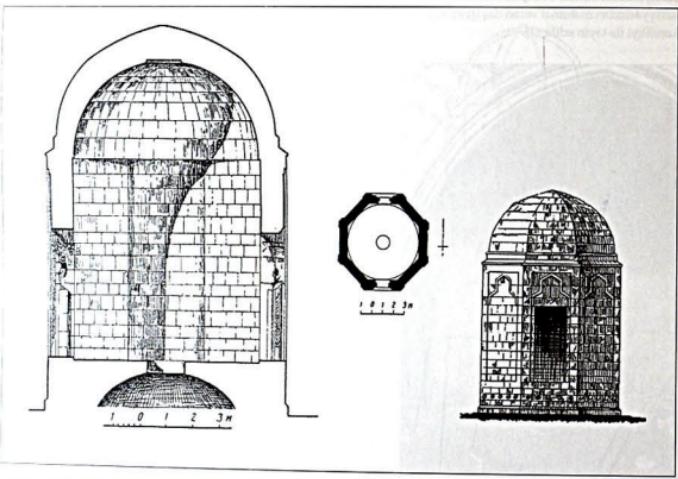
*Rəsədxə 108.
Məscid, XII. ə
yarıcı və yuxarı basma
və məscidin
acevih. Şəhər kəndi,
Zəngülə rayonu, Qarabaşlar.*

Səfəd Jəm Turbə
XII-XIV əsrin
Əmələklər kəndində
Füzuli rayonu
Qazax

Fotoğraf: E.M.
Mənzərə: XII-XIV əsrlar
Cənub-şərqi Azərbaycan
Şəhər: Araz

Lakin Azərbaycanın XII-XIV əsr xatirə tikişləri memarlığında bu türbə yeganə deyildir. Füzuli rayonunun Əhmədəllar kəndində* səkkizgülə həcmi qapalı, lakin ikiqat günbəzli örtülmüş ikinci türbə vardır. Türbənin daxili həcmi yeraltı sərdabəyə və geniş üst kameraya bölünmişdir. Türbələr arasında forq Əhmədəllər türbəsində müstəvi şəkildə hall edilmiş iki portalaqlı giriş olmasından nadir. Portallar həndisi ornamətlərle bəzadılmışdır. Üst kamerasının interyerində girişin yanındakı yerləşən kiçik portik şəkilli dəhliz yoxdur. Daş hörgü bir qədər da yüksək soviyyədə yerinə yetirilməmişdir. Epigrafiq yazıların yoxluğu səbəbindən türbə XIII əsrin sonu - XIV əsrin avallarına aid edilir (104; şək.109).

Araz va Həkori çayları hövzəsində yerləşən digər bir türbələr qrupunu qeyd etmək lazımdır (105). Bu abidələr memarlıq mühürtinə yüksək soviyyəsinə xarakterizə etdikləri üçün dayarlıdır. Onlardan beşinci XX əsrin sonuna qədər yaxşı qorunmuşdur (Məmmədbəyli və Dəmirçilar kəndlərindəki türbələr), digərlərinin isə yalnız qalıqları bizim dövra catmışdır. Dəmirçilar kəndindəki türbə* bütün qrup üçün ümumi olan cizgiləri müəyyənəşdirdir. Bu imkan verir. Piramidal qüdrətli tamamlanmış türbənin səkkizgülə gövdəsi iki pilli postament üzərində yüksəltlər. Memarlıq formaları sadadır. Fasadda kifayət qədər yüksəkdə yerləşən qapı girişləri daha tünd rəngli daşdan yerinə yetirilmiş səda kəmər və müstəvi tağçıclarla hazırlanmışdır. İşin keyfiyyəti hər türbədə fərqlidir. Örtü konstruksiyasının daxili günbəzi və xarici qüdrətənək aspektindən boşluq onun çəkisiñi azaldan qızırmış gildən yerinə yetirilmiş dolqlarla doldurulmuşdur. Türbələr hansı yerli feedollar üçün inşa edilmişdir. Bu səbəbdən türbənin fasadında heç bir epigrafiq yazı yoxdur. Üslub xüsusiyyətlərinə istinadan türbənin inşa tarixini XIII əsrin sonu - XIV əsrin birinci yarısına aid etmək olar (1).

Məmmədbəyli "türbəsi" Zangilan rayonunun Məmmədbəyli kəndində yerləşir. Quruluş etibarilə səkkizgülə formada olub, səkkizgülə piramidal qüdrət örtülmüşdür. Yonulmuş ağı daşdan tikilmiş türbənin əsas girişini şimal-qərb tərəfdəndən (şək.110).

Qeyd etmək lazımdır ki, səkkizgülə türbələr Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış-

iskusno podgonnaya. Ritm reliefnih rozetok poveryshnosti sten ozivlenie negubokimi stupenichatymi arkhami i splatetremi. Na vkhodnom portale imeteetsya nadпись, vyplineniia pocherkom kufi.

Vnitrennye prostranstva razdeleno na verkhнюю kamere i sklepi. Vosymigranniy v planie sklepi imet самостоятельный vkhod i завершается куполом с застененной макушкой. Верхняя восымигранная камера же покрыта сферическим куполом, напоминающим сокинутые своды. На южной стене имеется большой проем, хорошо освещающий все помещение. Единственным декоративным элементом верхней камеры является коридор в виде маленького портика, расположенного у южного входа. Пять фасадных арок опираются в восымигранные колонки с ромбовидными капителями. Уникальность мавзолея определяется совершенством каменных узоров, отражающих высокое инженерное и строительное искусство (1).

Однако это не единственная усыпальница, относящаяся к мемориальным архитектурным сооружениям Азербайджана XII-XIV веков. В селении Ахмедалар* Физулинского района имеется вторая усыпальница с восымигранным объемом, также покрыта сокинутым, но двойным куполом. Внitrennye prostranstva uysipalnicy razdeleno na podzemnyi sklepi i prostorную verkhнюю kamere. Razlichie medjdu uysipalnicyami - v naličii dvuh plосko taktovanih portala-nishnih s vkhodnymi proezdami v uysipalnici Aхmedalarr. Portaly dekorirovani rezinim geometricheskim ornamentom. V intereriye verkhnej kamery otstutstvuet koridor v vide malen'kogo portika, расположенный рядом с vkhodom. Kamennaya kladka vyplineniia ne stol'yu iskusno. Vnizu otstutstvuiu epigrafičeskikh nadpisей, uysipalnica otносится k koncu XIII - nachalu XIV vekov (104; ris. 109).

Nuzhno otnitit' druguyu gruppu uysipalnicy, расположенных на устье rek Araz i Xakari (105).

Vividu toto, chto eti pamjatniki karakterizuyut visokiy urovень arhitekturnoy sredy, oni very chenni. Chast' nekotoryx iz nichь xorošo soxhrinala se do konca XX